

Dyslexie en dan?

Voor de begeleiding van leerlingen met de diagnose dyslexie zijn 3 pijlers aan te duiden.

1. Sociaal emotionele gevolgen voorkomen
2. Compensatie, dispensatie en de dyslexiekaart
3. Voortzetting van de hulp

Deze drie pijlers worden hieronder ieder afzonderlijk nader omschreven.

→ 1. Sociaal emotionele gevolgen voorkomen

Het is belangrijk om een leerling tijdig te begeleiden bij de sociaal-emotionele kant van dyslexie. Leerlingen die te maken krijgen met een leerprobleem, zoals dyslexie, zijn vaak kwetsbaar. Leerlingen met dyslexie vertonen significant meer verschijnselen van depressie en angst en hebben een significant lager gevoel van welbevinden dan leerlingen uit een vergelijkbare normgroep (Braams & Bosman, 2005). De diagnose dyslexie is niet zomaar een behulpzaam 'etiket' (Krikhaar, 2019).

Kenmerken van een 'dyslexievriendelijke' school

- Signaleert vroegtijdig eventuele problemen en pakt deze op een adequate wijze aan.
- Neemt de problemen die leerlingen met dyslexie op sociaal-emotioneel en cognitief gebied ondervinden serieus (bijv. werken met een dyslexiekaart).
- Begeleiding wordt tot en met groep 8 geboden.
- Besteed aandacht aan de sterke kanten, beschermende factoren en talenten van de leerling.
- Kijkt naar proces, niet alleen naar product (in deze conditie is meer vooruitgang te boeken).
- Streeft naar een constructieve en structurele samenwerking met alle betrokkenen.
- Er is evt. een dyslexiecoach die in gesprek gaat met een leerling en/of een groepje leerlingen.

Materialen t.b.v. gesprekken met de leerling over dyslexie:

- Dyslexie, wat is dat? Psycho-educatie dyslexie. Uitgave van Eduforce.
- "Ik heb dyslexie, nou en." Ilonka de Groot
- Dyslexie de baas (leerlingen vanaf 11 jaar). Uitgever Bohn Stafleu van Loghum
- Gespreksformulier Expertise Centrum Nederlands: [Interventieprogramma Nederlands.pdf \(expertisecentrumnederlands.nl\)](#)
- Het kan een leerling helpen om dyslexie bespreekbaar te maken in de klas. Dit kan bijvoorbeeld via een kringgesprek of het houden van een spreekbeurt. Hiervoor is informatie te vinden op: [Spreekbeurt of werkstuk over dyslexie \(met poster!\) - Marant](#)
- Klokhuis aflevering Dyslexie: [NTR | Het Klokhuis - Uitzending - Dyslexie](#)

→ 2. Compensatie, dispensatie en de dyslexiekaart

Met compenserende- en dispenserende maatregelen kunnen de belemmeringen in de zwakke lees- en spellingvaardigheid bij leerlingen met dyslexie worden verkleind. Meestal worden deze maatregelen op zijn vroegst vanaf groep 5 ingezet. Er is dan vaak al gedurende lange tijd intensieve ondersteuning en dyslexiebehandeling geboden.

Het volgende is belangrijk bij de inzet van hulpmiddelen:

- Ga altijd in overleg, ook met de leerling, over de inzet van compenserende- en dispenserende maatregelen. Wat voor de ene leerling werkt, hoeft niet voor de andere leerling zo te gelden.
- Een dyslexieverklaring geeft vaak veel algemene adviezen over de inzet van compensatie en dispensatie. Voel niet de verplichting alle begeleidingsadviezen in te zetten. Zet vooral niets in wat niet aansluit bij de onderwijsbehoeften van de leerling. Zo is voorleessoftware bij leerlingen die goed presteren op begrijpend lezen veelal niet nodig en zijn begeleidingsadviezen voor spelling niet zinvol bij kinderen met alleen ernstige leesproblemen.

Wat is compensatie?

Compenseren is het minimaliseren van de gevolgen van dyslexie. Lees- en spellingtaken worden wel uitgevoerd, maar de leerling mag bij de uitvoering gebruik maken van een bepaald hulpmiddel of aanpassingen die de belemmering bij het lezen en/of spelling vermindert. De inzet van dit soort hulpmiddelen zorgt er bijvoorbeeld voor dat leerlingen met dyslexie technisch moeilijkere teksten kunnen lezen die inhoudelijk interessanter voor ze zijn. De inzet van compenserende hulpmiddelen moet er ook voor zorgen dat leerlingen bij andere vakken goed mee kunnen komen en zo min mogelijk belemmering ondervinden van hun lees- en/of spellingprobleem.

Uit diverse onderzoeken blijkt dat het inzetten van hulpmiddelen niet alleen een positief effect heeft op de prestaties, maar ook op het sociaal-emotioneel functioneren. Het werken met hulpmiddelen vergroot de zelfstandigheid, versterkt het competentiegevoel en motiveert leerlingen met dyslexie om te blijven lezen en schrijven.

Voorbeelden van compensatie zijn:

- Voorleessoftware bij de leervakken
- Luisterboeken tijdens technisch en begrijpend lezen
- Dicteersoftware
- Gebruik computer (typen in plaats van schrijven)
- Mondeling overhoren i.p.v. schriftelijk
- Tijdverlenging

Wat is dispensatie?

Bij dispensatie krijgen leerlingen ontheffing van bepaalde (delen) van opdrachten of eisen.

Voorbeelden van dispensatie zijn:

- Hoeveelheid werk verminderen
- Regelkaart
- Kleinere opdracht uitvoeren (bijv. minder lezen of schrijven)
- Tekstverwerker met spellingcontrole (denk ook aan typecursus!)
- Woorddictee i.p.v. zinnendictee
- Negeren van schrijffouten

Meer specifieke informatie over ICT-hulpmiddelen en de implementatie hiervan is te vinden op de volgende website: [Home - Dyslexie hulpmiddelen](#).

Compensatie en dispensatie bij toetsen

Als de afname van de toets of de normering wordt aangepast, heeft dit invloed op de betekenis en vergelijkbaarheid van de toetsscore. Daarom wordt in principe geadviseerd om voor alle leerlingen dezelfde, voorgeschreven afnamewijze aan te houden. Er kunnen, desondanks redenen zijn om toch te kiezen voor aangepast toetsen. Het is van belang om hierbij een zorgvuldige en verantwoorde afweging te maken over het doel waarvoor je de toets wilt inzetten en de benodigde informatie over het niveau van de leerling die de aangepaste toets oplevert.

➤ Methodetoetsen

Methodetoetsen geven informatie over in hoeverre de behandelde stof wordt beheerst en in hoeverre een leerling profiteert van de begeleiding. Het is aan te raden om bij de methodetoetsen goed te bekijken wat je er mee wilt meten en of aanpassingen hier invloed op hebben. Op het moment dat er voor een aanpassing wordt gekozen, is het van belang dat dit goed gerapporteerd wordt in dossier van de betreffende leerling zodat je weet in welk licht het resultaat beoordeeld moet worden. Extra afnametijd kan bij veel toetsen een optie zijn, behalve bij toetsen waarbij je de automatisering van een bepaalde vaardigheid wilt meten, zoals technisch lezen. Daarnaast bieden steeds meer methoden toetsen aan op verschillende niveaus waardoor je een toets op een lager niveau kunt aanbieden.

➤ Toetsen leerlingvolgsysteem (LVS)

Toetsen uit het leerlingvolgsysteem worden afgenomen met als doel informatie te geven over hoe een leerling presteert op een bepaalde vaardigheid in vergelijking met leeftijdgenoten. Het is voor de vergelijkbaarheid belangrijk dat een toets bij alle leerlingen op dezelfde manier wordt afgenomen. In deze handreiking van CITO staat een overzicht van aanpassingen die zijn toegestaan. [cito afnemen toetsen dyslexie.pdf](#).

In uitzonderlijke gevallen kan het noodzakelijk zijn om de begrijpend leestoets onder aangepaste condities af te nemen. Heel specifiek gaat het dan om leerlingen met ernstige dyslexie vanaf groep 5 waarbij aannemelijk kan worden gemaakt dat zij niet op de gangbare wijze getoetst kunnen worden. [Microsoft Word - Begrijpend lezen toetsen bij dyslectische leerlingen-def2 \(cito.nl\)](#)

Dyslexiekaart

Om de afspraken met betrekking tot een individuele leerling zo overzichtelijk en transparant weer te geven voor alle betrokkenen, is het zinvol om te werken met een dyslexiekaart. Op deze kaart staat voor de desbetreffende leerling welke aanpassingen voor hem/haar van toepassing zijn. Deze kaart is maatwerk en bevat niet meer en niet minder hulp dan nodig. Er wordt structureel geëvalueerd op de gemaakte afspraken. De leerling wordt betrokken bij het maken van de afspraken; hij/zij wordt eigenaar gemaakt hiervan.

De dyslexiekaart is ook zeer helpend in het gesprek met ouders en schept kansen om met ouders in gesprek te gaan over de mogelijkheden en onmogelijkheden van de school om af te stemmen op de onderwijsbehoeften van de leerling. In bijlage 1 staat een voorbeeld van een dyslexiekaart. Deze is naar eigen inzicht aan te passen.

→ 3. Voortzetting van de hulp

Bij vrijwel alle leerlingen en zeker bij leerlingen met dyslexie is aandacht voor voortgezet lezen tot het eind van de basisschoolperiode van belang.

In de begeleiding aan leerlingen met dyslexie wordt uitgegaan van gestapelde zorg. De leerling blijft, indien de resultaten daar aanleiding toe geven, begeleiding krijgen op niveau 1, 2 en 3, ook al wordt er ook begeleiding op niveau 4 (vergoede behandeling) geboden. Ook als de behandeling is afgerond, is het belangrijk zorgvuldig te kijken welke interventies nog steeds noodzakelijk zijn. Leerkrachten en ouders stellen hun verwachtingen naar aanleiding van een diagnose dyslexie vaak bij. Dat bevordert de motivatie voor goede begeleiding en het behalen van essentiële doelen niet. De diagnose verandert ook niets aan de situatie. Het bevestigt slechts een feit, de leerling moet harder dan gemiddeld zijn of haar best doen om te leren lezen en spellen en blijvende oefening is noodzakelijk. Het is belangrijk om hier op af te blijven stemmen.

Het streven moet zijn om leerlingen met ernstige dyslexie ten minste op een fundamenteel en functioneel niveau te laten uitstromen naar het voortgezet onderwijs. Ten aanzien van het lezen zijn de volgende doelstellingen fundamenteel en minstens noodzakelijk om teksten vlot genoeg te kunnen lezen.

Cijfermatige doelstellingen

- Minimaal AVI E6 niveau aan het einde van groep 8.
- Minimaal 60-70 goed hardop gelezen woorden per minuut.

Inhoudelijke doelstellingen

De leerlingen gebruiken verschillende technieken om een tekst goed voor te lezen.

1. Gebruiken leestekens op de juiste wijze
2. Lezen groepen van woorden als een geheel (directe woordherkenning)
3. Lezen een tekst met het juiste dynamisch en melodisch accent
4. Lezen een tekst in het juiste tempo en zonder spellinguitspraak
5. Houden bij het voorlezen rekening met het leesdoel en met het publiek

(bron: <http://www.leerlijntaal.nl/page/80/technisch-lezen.html>).

Wat is van belang bij de voortzetting van de leesbegeleiding

Directe woordherkenning en vloeiend lezen zijn belangrijke voorwaarden voor functioneel begrijpend lezen. Hoe sneller (automatischer en onbewuster) het proces van technisch lezen verloopt, des te meer de lezer zich kan richten op het begrijpen van wat hij/zij aan het lezen is. Omdat begrijpend lezen uiteindelijk het doel is van al het lezen, is het van uitermate groot belang dat alle leerlingen zo snel mogelijk het technisch lezen onder de knie krijgen en hier doelgericht aan gewerkt wordt/blijft worden.

Voor elke vorm van leesbegeleiding geldt dat instructie en begeleide oefening moet aansluiten op het hoogste instructieniveau van de leerling. Oefenen op een te laag niveau is onwenselijk omdat leerlingen met dyslexie vaak al wel zelfstandig kunnen lezen, maar nog niet op de gewenste snelheid. De snelheid kunnen ze vergroten door veel te lezen en instructie en begeleide oefening hebben leerlingen met dyslexie nodig bij teksten die ze nog niet zelfstandig aan kunnen. Soms moet daarin ook geaccepteerd worden dat de verhoging van het leestempo geen haalbare kaart is vanwege de dyslexie. Het (te) lang vast blijven houden in de begeleiding aan een bepaald leesniveau kan demotiverend werken en kan betekenen dat een leerling aan het einde van groep 8 bijvoorbeeld geen hoger tekstaanbod heeft gehad dan groep 5 niveau. Een manier om toch gestructureerd hogere teksten onder begeleiding aan te bieden, is de programma-aanpak. Die gaat als volgt: Bepaal hoeveel niveaus de leerling nog moet gaan tot M8. Bijvoorbeeld: 6 niveaus (E5, M6, E6, M7, E7, M8). Bepaal hoeveel weken de leerling nog naar school moet en plan het aanbod van deze niveaus in deze tijd in.

Daarnaast is het voor het behoud van het plezier in lezen belangrijk dat ook leerlingen met dyslexie een rijk aanbod aan boeken en teksten krijgen aangeboden. Leerlingen moeten de gelegenheid krijgen boeken (stil) te lezen die aansluiten bij hun belevingswereld en interesses. Teksten met een laag AVI-niveau zijn over het algemeen erg taalarm. Rijke teksten bieden meer houvast, meer context en spreken meer tot de verbeelding. De inzet van luisterboeken kan daarnaast zorgen voor meer plezier en motivatie en zorgt voor een hoog niveau van taalaanbod. De taal in boeken is immers van een hoger en taalrijker niveau dan spreektaal en de luisterboeken kunnen op een hoger niveau aangeboden worden dan dat de leerling kan lezen. Ten aanzien van het zelfstandig of begeleid lezen wordt gesteld dat een leerling gemiddeld 25 leeftijdsadequate boeken per jaar zou moeten lezen om voldoende leeservaring op te doen, dus 1 boek per 2 weken. Het is hierbij vooral belangrijk dat er aaneengesloten gelezen wordt, dat wil zeggen geen perioden waarin helemaal niet wordt gelezen.

Wat is van belang bij de voortzetting van de spellingbegeleiding

Net zoals voor technisch lezen, geldt voor spelling dat leerlingen met dyslexie extra ondersteuning nodig zullen blijven hebben. Ook voor spelling is het van belang dat er zo veel mogelijk visuele representaties (hoe ziet een woord eruit) van woorden direct, zonder dat een leerling erover hoeft na te denken, beschikbaar zijn. Op deze manier wordt het werkgeheugen minder belast. Hoe frequenter leerlingen lezen en teksten schrijven hoe meer deze representaties beschikbaar zijn en hoe beter zij gaan spellen.

Voor zwakke spellers zijn de volgende fundamentele inhoudelijke doelen aan het einde van groep 8 van belang.

- De leerling kan korte, eenvoudige teksten schrijven over alledaagse onderwerpen of over onderwerpen uit de leefwereld.

- De leerling beheerst de werkwoordspelling en de spelling van andere woordsoorten (zelfstandige naamwoorden, vorming meervoud, achtervoegsels, verkleinwoorden, bijvoeglijk naamwoord) zonder spellingsmoeilijkheid
- De leerling beheerst de juiste toepassing van hoofdletters, punten, vraagtekens, uitroepetekens, aanhalingstekens en afbreekregels.

(bron: <http://www.leerlijntaal.nl/page/153/schrijven.html>).

Hierbij is het belangrijk dat gekeken wordt welke spellingcategorieën beheerst moeten worden passende bij het uitstroomperspectief van de leerling. De CED-groep heeft hiervoor een hulpmiddel opgesteld. Hierin wordt duidelijk welke regels zouden moeten worden beheerst bij welke richting van het voortgezet onderwijs. <https://www.leerlijnen.cedgroep.nl/po-sbo>
In de groepen 3, 4 en 5 worden alle spellingscategorieën aangeboden als nieuw leerdoel in de niet-methode gebonden toetsen. In groep 6, 7 en 8 komt de focus bij spelling volledig op het onderhouden (herhalen) van de aangeboden leerdoelen in een steeds complexere vorm; moeilijke woorden en teksten.

Spellingbewustzijn

Het is belangrijk dat leerlingen (met en zonder dyslexie) leren een positieve houding aan te nemen voor correct schriftelijk taalgebruik, ook buiten dictees en spellinglessen om. Spelling heeft nog altijd een hoge status in de maatschappelijk context, het wordt verbonden met ontwikkeling en beschaving. Net als dat de leeshandeling wordt geleerd om te kunnen lezen, wordt spelling aangeleerd om teksten te kunnen schrijven. Een te eenzijdige focus op spelling binnen geïsoleerde vakken zonder dat er aandacht is voor schrijven belemmert het spellingproces. Leerlingen spellen niet beter in het spontane schrijven als ze veel regels kennen. Tijdens het schrijven worden ze namelijk vaak geconfronteerd met een overbelasting van het werkgeheugen. Dit wordt ook veel teruggezien in het resultaat tussen de methodetoetsen en de niet-methodegebonden toetsen. Methodetoetsen doen vaak een beroep op het korte termijn geheugen, de bekendheid van een leerling met een specifiek ingeoeffende regel. Dit terwijl niet-methodetoetsen vooral een beroep doen op spellingbewustzijn, het geleerde moet worden toegepast. Leerlingen met dyslexie kunnen best wel regels kennen, maar hebben vaak een tekort aan spellingsbewustzijn. Zij vinden spelling moeilijk en houden zich er dan ook vaak weinig mee bezig. Het is daarom belangrijk om aandacht te schenken aan dit spellingbewustzijn. Het spellingbewustzijn wordt vergroot door leerlingen het gevoel te geven dat ze grip krijgen op het schrijven van woorden, ze hebben kennis nodig over woorden, veel goede voorbeelden en goed schrijfonderwijs met veel feedback waarbij het ertoe toe doet dat teksten kwaliteit hebben. Met andere woorden, laat zien waarom correcte spelling in een tekst van belang is en oefen vooral veel in betekenisvolle

contexten. Dit betekent minder en langdurig oefening van regels, maar gerichte toepassingsgerichte (schrijf)opdrachten, ook tijdens bijvoorbeeld de intensieve extra begeleiding. Het effectieve GRIMM-model: ik doe het voor, wij doen het samen, jullie doen het samen en jij doet het alleen is hierbij goed inzetbaar.

Observaties tijdens het spellen en spellinggesprekken waarbij leerlingen met dyslexie hun aanpak hardop uitspreken kunnen goed helpen om meer inzicht te krijgen en leerlingen inzicht te geven in hun spellingsproces.

Tot slot

De begeleiding aan leerlingen met dyslexie vindt gedurende de gehele basisschoolleeftijd plaats en verschuift vaak in de loop van de jaren van remediering naar compensatie en dispensatie. Een goede balans hierin blijft echter belangrijk, het is immers vaak niet het een of het ander, maar een combinatie van beide. Er dienen goede afwegingen gemaakt te worden die recht doen aan de onderwijsbehoeften van de leerling en de kansen op een succesvolle schoolloopbaan na groep 8 vergroten. Competentiebevordering, het creëren van zelfredzaamheid, behoud van motivatie en het blijven boeken van leersucces zijn belangrijke aspecten om op de basisschool tot en met eind groep 8 na te streven.

Anita Manders
Orthopedagoog/ poortwachter dyslexie
Land van Cuijk

Bijlage 1: voorbeeld dyslexiekaart

Dyslexiekaart

Naam leerling;

Geboortedatum:

Datum dyslexie vastgesteld:

Nb. De leerling wordt altijd betrokken bij de inzet van de maatregelen.

Algemene maatregelen	Groep 4	Groep 5	Groep 6	Groep 7	Groep 8
Presentatie over dyslexie geven aan de klas					
De leerling zit op een goede plaats in de klas					
Dyslexiemaatregelen in de klas bespreekbaar maken					
Op de toets, het registratiesysteem en het rapport wordt vermeld dat toetsen wordt gemaakt onder bepaalde maatregelen.					
Regelmatig mogelijkheid bieden tot gesprekken met leerkracht, coach en/of begeleider.					
Regelmatig mogelijkheid bieden tot gesprekken met andere kinderen met dyslexie en/of een leerstoornis.					

Compenserende en dispenserende maatregelen voor lezen	Groep 4	Groep 5	Groep 6	Groep 7	Groep 8
Vooraf lezen van begrijpend leesteksten of zaakvakteksten, bijvoorbeeld in de vorm van pre-teaching					
Inzet van een maatje/buddy					
Inzet van voorleessoftware Read en Write. Dit wordt ingezet bij de volgende vakken:					
Inzet van luisterboeken. Dit wordt ingezet bij de volgende vakken:					
Geen onvoorbereide hardop leesbeurten					
Leerboeken mee naar huis ter voorbereiding tekst					

Inzet van hulpmiddelen zoals: Leesliniaal/ reading pen/.....					
Extra leestijd					
De vragen van een methodegebonden toets worden voorgelezen					
De leerling krijgt kortere (geen gemakkelijkere) toetsen					
Aangepaste CITO toetsing De volgende aanpassingen worden ingezet: (zie ook cito flyer afnemen toetsen dyslexie.pdf)					
Bij zaakvakken: in plaats van lezen naar filmpjes kijken over het onderwerp.					
Plaatjes of tekeningen om tekst en/of inhoud te leren					
Inzet van device voor:					

Compenserende en dispenserende maatregelen voor spelling	Groep 4	Groep 5	Groep 6	Groep 7	Groep 8
Schrijven beperken tot woorden die het meest noodzakelijk zijn					
Schrijven van woorden in plaats van zinnen					
Inzet van regelkaart tijdens de les					
Inzet van regelkaart tijdens methodegebonden toetsen					
Inzet van Read en Write bij het schrijven					
Gebruik van computer (met tekstverwerker). Nb. Ook oefenen met gebruik tekstverwerking is dan van belang.					
Goed schrijvoorbeeld geven					
Extra tijd voor spelling					
Het gewone dictee wordt een overschrijfdictee					
Het gewone dictee wordt een visueel dictee (eerst zien en dan uit het hoofd opschrijven)					

De leerling wordt vrijgesteld van dictees					
De leerling komt niet aan het bord voor spellingoefeningen					
Bij de schrijfopdracht wordt enkel de nadruk op inhoud gelegd en niet op spelling					
Onduidelijke schriftelijke antwoorden mogen verduidelijkt worden.					
Er worden geen punten afgetrokken voor spelling					
De leerling krijgt kortere (geen gemakkelijkere) toetsen					
De leerling hoeft niet over te schrijven van het bord, maar krijgt benodigde informatie op zijn/haar tafel					
Plaatjes/afbeeldingen zoeken in plaats van tekst/samenvatting schrijven.					
Aangepaste CITO toetsing De volgende aanpassingen worden ingezet: (zie ook cito flyer afnemen toetsen dyslexie.pdf)					

Opmerkingen en aanvullingen op bovenstaande afspraken

Bijvoorbeeld doel: 'ik moet leren om hulp te vragen' Kinderen met een leesstoornis zijn vaak angstig voor taal-leesactiviteiten. Belangrijk is dat ze durf laten zien, dapper zijn en moed tonen om hulp te vragen (ambassadeur zijn van jezelf). Ouders en school kunnen hierin het verschil maken. Zij kunnen de middelen geven zodat kinderen zichzelf kunnen helpen om zich staande te kunnen houden (vooral ook op lange termijn).